

аспірантка кафедри української мови та методики навчання

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

**ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЗАСОБАМИ ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ У 8-9 КЛАСАХ
ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ**

У статті розглядаються шляхи взаємопов'язаного навчання української мови засобами текстового матеріалу з навчальних предметів шкільного курсу. Матеріали суміжних дисциплін розвивають в учнів пізнавальний інтерес, розкривають мовні явища за умови моделювання завдань вчителем.

Ключові слова: моделювання завдань, освітній продукт, мовні явища.

Поступове зростання потоку інформаційного простору, інтенсивного збагачення й оновлення уявлень про навколишній світ потребує забезпечення єдності навчання й виховання для саморозвитку та самореалізації учнів. На часі питання про індивідуалізацію навчального процесу, забезпечення освітніх запитів і потреб особистості, створення оптимальних умов для успішного розвитку і навчання учня та забезпечення вибору профілю навчання. Нині система шкільної україномовної освіти, спрямована на вивчення мовних явищ через текст з використанням міжпредметних зв'язків, що передусім інтенсифікує навчальний процес, дозволяє уникати дублювання й перевантаженості другорядним матеріалом, створює передумови й закладає основи, важливі для опанування шкільних предметів гуманітарного циклів.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державному стандарті базової і повної середньої освіти йдеться про необхідність гармонійного розвитку особистості, її творчого потенціалу, зокрема вказано на зростання ролі уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати,

поновлювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття)(1993), Законах України «Про освіту» (1991, 2006), «Про загальну середню освіту», Концепції профільного навчання, Концепції когнітивної методики навчання української мови зазначається про необхідність переосмислення концептуальних засад навчання школярів, оскільки мова розглядається не лише як предмет вивчення, а й інструмент пізнання, засіб інтелектуального розвитку школярів, який тісно пов'язаний з інтеграційними процесами, що спостерігаються у всіх галузях науки.

Оновлення української освіти тісно пов'язане з гуманізацією школи і правомірно передбачає значне розширення міжпредметних зв'язків у навчанні. На часі постало питання про формування нового, інтегрованого способу мислення, характерного і необхідного для сучасної людини.

У Концепції профільного навчання йдеться про вирішальне значення наукового супроводу, що передбачає реалізацію завдань дослідницького і творчого характеру, розроблення педагогічних технологій на основі застосування активних та інтерактивних методів поглибленого вивчення української мови, самостійної творчої діяльності учнів. Великого значення у зв'язку з цим набуває проблема взаємопов'язаного навчання засобами текстового матеріалу з використанням міжпредметних зв'язків, тобто інтенсифікація навчання української мови загалом.

Як свідчать наукові дослідження, учнів потрібно навчати самостійно здобувати знання, щоб вони уміли адаптуватися в соціумі і творчо працювати. У працях відомих психологів (Б.Ананьєв, Ю.Самарін, О.Кабанова-Меллер та інш.), педагогів (І.Лернер, М.Скаткін, Н.Лошкарьова, Г.Батурін) встановлено наявність різних видів зв'язку між знаннями, засвоєними людиною упродовж життя.

Саме тому провідні вітчизняні лінгводидакти (Т.Донченко, Л.Варзацька, С.Караман, О.Караман, Е.Палихата, М.Пентилюк, К.Плиско, Л.Рожило) наголошують на необхідності перетворення декларативного

навчання на процес гармонійного розвитку потенційних творчих можливостей кожного учня. Цьому завданню служить упроваджена в практику методика роботи над текстом на засадах інтеграції, постільки спільним для всіх навчальних дисциплін шкільного курсу є завдання навчити учня працювати з інформацією, виділяти в ній головне, бачити її логічну структуру, загальний зміст тощо.

Необхідність встановлення широких зв'язків між предметами людству відомо ще з часів давньогрецького філософа Платона. Уперше сформулював одну з вимог дидактики Я.А.Каменський: все, що має між собою зв'язки, повинно вивчатися у зв'язках. Пошуку методів навчання присвятив праці швейцарський педагог Й.Песталоцці. На думку вченого, у навчанні різним науковим дисциплінам варто використовувати той зв'язок, який існує між ними у природі [4;188].

Ми погоджуємося з думкою вченого-лінгводидакта С.О.Карамана, що забезпечити системність мовних знань в учнів можна лише «за умови належного єдиного методологічного, методичного, наукового, естетичного рівня навчання курсу мови»[3;101]. Оскільки спільною для всіх навчальних предметів шкільного курсу є такі завдання: навчити учня працювати з текстом, виділяти в ньому головне, тому інтегративні функції української мови найбільш ефективно вирішують проблему уточнення і розширення конкретних уявлень учнів про оточуючу дійсність, про людину, про природу і суспільство і на їх основі – задачу формування лінгвістичних понять, умінь і навичок висловлювати думки відповідно до ситуації спілкування.

Як показує практика, ще і нині залишається проблемою учителів-словесників правильний вибір методів та прийомів для реалізації внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків на уроках мови. Спільною для всіх навчальних дисциплін поглибленого курсу мови є одна з найважливіших вимог – навчити учня працювати з текстом, що виконує різні дидактичні функції: по-перше, виконує роль основного джерела навчальної інформації; по-друге, виступає зразком реалізації певної комунікативної

мети; і, по-третє, служить матеріалом для самоспостереження, засобом активізації розв'язання проблемних завдань та роботи учня.

На нашу думку, у допрофільних класах варто систематично здійснювати диференційований підхід до навчального процесу, збільшувати час на самостійну роботу учнів зі словниками, довідниками, текстами, які містять наукову, термінологічну лексику, проводити лінгвістичний аналіз наукових текстів, дослідницьку роботу та експериментальну діяльність. Варто надавати перевагу таким методам навчання, як: інформаційно-рецептивний, стимулюючо-пошуковий, спонукально-пошуковий, які найефективніше сприяють здійсненню міжпредметних зв'язків на уроках української мови [6; 23].

Навчання української мови на засадах інтеграції і нині – одне зі складних методологічних завдань учителя-словесника, що потребує знань змісту програм і підручників з інших навчальних дисциплін, пошуку ефективних форм, методів уроків, моделювання цікавих завдань, що передбачає «вихід за межі власного предмета»[3; 99].

Актуальність нашої статті визначається реалізацією концепції мовної освіти, вимогами чинної програми з української мови для 8-9 класів з поглибленим вивченням української мови [7], в яких ураховано «державний статус української мови, її суспільні функції, узято до уваги специфіку навчального предмета, що має виразні інтегративні функції, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на учнів, сприяти формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності в усіх сферах життя демократичного суспільства, сучасні організаційні форми, методи й технології навчання української мови, визначено стратегічні напрями (змістові лінії: мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна) та основоположні дидактичні принципи: взаємозв'язку навчання, виховання й розвитку; демократизації й гуманізації; особистої орієнтації; комунікативно-діяльнісний; органічного поєднання навчання мови й мовлення; здійснення поліфункціональності рідної мови в процесі навчання» [7;3].

Вивчення програмового матеріалу у 8-9 класах допрофільної школи, як зазначають автори чинної програми (С.О.Караман, О.В.Караман, М.Я.Плющ та інші), доцільно організовувати з урахуванням внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, що забезпечить поглиблене розуміння мовних явищ, розширення світогляду учнів, формування в них умінь використовувати знання з інших предметів на уроках української мови. Окрім того, на сучасному етапі розвитку освіти, основна школа має поступово формувати в учнів таку компетентність – здатність до створення власного освітнього продукту, формувати пізнавальну самостійність, що в свою чергу слугуватиме виробленню в учнів умінь володіти методами наук. Розглянемо у найзагальніших рисах частину цього складного питання.

Теоретичною основою та методичним орієнтиром стали для нас дослідження вчених О.Біляєва, Л.Варзацької, М.Вашуленка, Т.Донченко, С.Карамана, О.Караман, К.Плиско, М.Пентиліюк, Л.Рожило, В.Мельничайка), у працях яких розроблено підходи до вивчення української мови з урахуванням внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків.

З огляду на це метою статті є обґрунтування необхідності врахування взаємопов'язаного навчання, інтеграції для застосування її у практичне русло через систему вправ на уроках української мови.

У підручниках «Рідна мова» для 8 та 9 класів гімназій, ліцеїв та шкіл з поглибленим вивченням української мови [9];[10] авторами для закріплення матеріалу запропоновано виконання тренувальних вправ інтеграційного характеру, подано добірку текстів для розширення світогляду учнів, і на їх основі подають лінгвістичні завдання, тим самим забезпечують систематизацію й поглиблення знань з несуміжних з мовою дисциплін, як-от: описати хід лабораторної з фізики або хімії, використовуючи речення із запропонованим початком, виписати з підручників історії, географії, фізики, хімії види складнопідрядних речення тощо.

Нині учителі-словесники широко використовують на уроках навчальні тексти, які мають генетичні зв'язки з українською мовою: література(українська та зарубіжна), іноземна мова й історія, застосовуючи

при цьому методичні прийоми, як-от: зіставлення, порівняння, розмежування, дослідження, аналіз тощо. Використання матеріалу несуміжних навчальних предметів(математика, фізика, географія та хімія) здійснюється епізодично. Як правило, школярам пропонується під час виконання домашнього завдання виписати певні мовні явища із підручників хімії, фізики, географії, а також зі словників, довідників та інших джерел. На нашу думку, ця робота потребує удосконалення щодо моделювання завдань, які б охоплювали не лише систематизацію й повторення вивченого матеріалу, а передбачали виконання творчих завдань до інтеграційних текстів. Наприклад:

- Порівняйте опис грози в науковому та художньому стилях. Укладіть пам'ятку про правила поведінки під час грози. Обґрунтуйте вживання лексичних засобів та синтаксичних конструкцій.
- Ви екскурсовод по рідному місту Києву. Укладіть розповідь про історію однієї з його пам'яток.

Моделювання мовних завдань до текстів слід розпочинати з систематизації та узагальнення раніше отриманих знань, як-от: визначити головні і другорядні члени речення, назвати словосполучення, вказати головне і залежне слово в них, способи зв'язку кількісних числівників з іменниками, назвати орфограми, пунктограми – це в свою чергу забезпечить реалізацію внутрішньопредметних зв'язків.

Зацікавленість у такій роботі, як свідчить практика, може викликати організована вчителем робота з мовним матеріалом, дібраним із довідкової та енциклопедичної літератури, підручників літератури, історії, біології, географії, фізики, хімії, тощо, який містить цікаві відомості, що розширюють світогляд учнів і водночас виконують певну комунікативну функцію. Наприклад:

- Ви учитель хімії. Запропонуйте «учням» лінгвістичне завдання: до слова «гідрат», додайте префікси, що походять від грецької назви чисел 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10. Новоутворені слова запишіть з однокласниками

(моногідрат, дигідрат, тригідрат, тетрагідрат, пентагідрат, гексагідрат, гептагідрат, октагідрат, нонагідрат, декагідрат).

Задля залучення учнів до подальшої наукової діяльності, поглиблення інтересу до мовних явищ інших навчальних дисциплін шкільного циклу, як свідчить досвід, доречно надавати індивідуальні завдання дослідницького, творчого характеру: укладання міні-словників, міні-довідників, підготовка наукових повідомлень до уроків-конференцій, уроків-досліджень, уроків-презентацій, уроків-заліків, позакласних заходів, що в свою чергу слугуватиме орієнтиром на вибір профілю навчання в старшій школі та майбутньої професії.

Отже, взаємопов'язане навчання на засадах інтеграції з виконанням творчих завдань розширить пізнавальні інтереси учнів, позбавить дублювання навчального матеріалу, що слугуватиме виробленню міцних орфографічних та пунктуаційних навичок, систематизації набутих знань та інтенсифікації навчального процесу загалом.

Список використаних джерел:

1. Біляєв О.М. Сучасний урок української мови. – К.: Рад. Школа, 1981. – 176 с.
2. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентиліук М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. – К., 1987. – 246 с.
3. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
4. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения в 2-х т. Т.2. Москва. "Педагогика". – 1981. – 415 с.
5. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект). - Харків: Основа, 1995.
6. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. – 2-е вид., перероб. й доп. – Харків: ХНПУ, 2005.

7.Програма для загальноосвітніх навчальних закладів(класів) з поглибленим вивченням української мови: Українська мова. 8-9 класи/ С.О.Караман, О.В.Караман, М.Я.Плющ, В.І.Тихоша та ін./ За ред. С.О.Карамана.– Київ:Грамота 2009. – С.3).

8.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.-СПб.:Питер,2004.-713с.

9.Рідна мова: Підруч. для 9 кл. гімназій, ліцеїв та шк. з поглиб. вивч.укр.мови/М.Я.Плющ, В.І.Тихоша, С.О.Караман, О.В.Караман. – 2-ге вид. – К.:Освіта, 2006. – 288с.

10.Тихоша В.І., Караман С.О. Рідна мова: Підруч. для 8 кл. гімназій, ліцеїв та шк. з поглиб.вивч.укр.мови/ За ред. д-ра філол. наук, проф. М.Я.Плющ.-2-ге вид.,перероб. і доп. – К.: Освіта, 2004.- 240с.

В статье рассматриваются пути взаимосвязанного обучения украинского языка посредством текстового материала учебных дисциплин школьного курса. Материалы смежных дисциплин развивают в учащихся познавательный интерес, раскрываются языковые явления при условии моделирования заданий учителем.

In the article the ways of interconnected study of Ukrainian language with the help of text materials educational disciplined of school course are regarded. Materials of related disciplines develop in pupil's educational interest and help to discover language phenomenons if a teacher simulate tasks.